

Paleis van Diocletianus Split (KR)

Diocletian's Palace Split, Croatia

Naam/Name: Paleis van Diocletianus
Locatie/Location: Split, Kroatië

Ontwerp-oplevering/Design-completion:
Architect:
Opdrachtgever/Client:
Aantal bouwlagen/Number of building layers:
Aantal woonlagen/Number of dwelling layers:
Aantal woningen/Number of dwellings:
Aantal woningtypen/Number of dwelling types:
Woninggroottes/Dwelling sizes:
Voorzieningen/Amenities:

Oorspronkelijk gebouw/Original building

295-305
onbekend/unknown
Gaius Aurelius Valerius Diocletianus Augustus
2
1
1
1
3,2 ha*
soldatenverblijven, tempels, badencomplex, mausoleum, tuinen en boomgaarden/soldiers' quarters, temples, bath complex, mausoleum, gardens and orchards

Transformatie/Transformation

7^e eeuw – heden/seventh century – present
onbekend/unknown
onbekend/unknown
1 - 6
1 - 6
ca. 144*
ca. 144*
ca. 30-300 m²
winkels, restaurants, en andere stedelijke voorzieningen/shops, restaurants and other urban amenities

* inschatting door/estimate by dr. Katja Marasović

Raamopeningen van woningen in de zuidelijke stadsmuur, tussen restanten van de keizerlijke promenade

Window openings of dwellings in the south city wall, between the ruins of the imperial promenade

In het jaar 305 trad Gaius Aurelius Valerius Diocletianus vrijwillig af als keizer van het Romeinse rijk – een unicum in de klassieke oudheid – en trok zich terug in zijn zojuist gebouwde residentie aan de Adriatische kust, bij de vissersplaats *Asphalatos* in het huidige Kroatië. Hij had in de 20 jaren van zijn keizerschap enkele belangrijke strategische vernieuwingen doorgevoerd, waaronder economische en militaire reorganisaties en de splitsing in een West- en een Oost-Romeins rijk met twee gelijkwaardige keizers (*Augusti*) en twee opvolgers (*Caesars*) die samen de macht deelden: de zogenaamde *tetrarchie*. Vanuit zijn Oost-Romeinse hoofdstad *Nicomedia* (het huidige *Izmit* in Turkije) had hij de bouw van zijn paleis overzien, strategisch gelegen midden tussen de twee keizerrijken, beschermd door een bergrug en de zee en niet ver van zijn vermoedelijke geboorteplaats *Salona*.

Als een van de zogenaamde Illyrische keizers was Diocletianus niet door de Romeinse senaat tot keizer benoemd, maar werd hij na de dood van zijn voorganger in 284 unaniem verkozen door de oostelijke legers, waarmee hij als commandant van de *protectores domestici* terugkeerde van een succesvolle oorlog in Perzië. Het paleis dat hij van 295 tot 305 liet bouwen, in de jaren voor zijn aftreden, toont de band tussen de keizer en zijn soldaten in de bijzondere combinatie van een luxueuze residentie en een legerkamp.

Het oorspronkelijke complex was rechthoekig, waarvan de noord-, oost- en westgevel waren uitgevoerd als gesloten verdedigingsmuur met in totaal 16 wachttorens. In het midden van elke muur was een rijk geornamenteerde toegangspoort, geflankeerd door octogonale torens, waarachter een binnenplaats met opnieuw een poort een tweede verdedigingslinie vormde. De belangrijkste was de *Porta Aurea* ('Gouden Poort') in het noorden, richting *Salona*, waar in de dikte van de muur boven de poort een wachtersgang was uitgespaard. Vanuit de drie poorten voerden brede wegen naar het *peristylum*, het hart van het paleis. De weg van oost naar westpoort, de *decumanus*, vormde de scheiding tussen de logiesgebouwen voor soldaten in het noorden en de keizerlijke residentie in het zuidelijke deel.

De zuidgevel van het complex stond oorspronkelijk met de voet in de Adriatische zee. In tegenstelling tot de gesloten landgevels wees niets hier op een verdedigingswerk, maar onthulde een zuilengaanderij over de volle breedte een keizerlijke promenade, met uitzicht over de baai en de eilanden die het paleis tegen storm en golven beschermden. De promenade werd in het naar zee aflopende terrein op hoogte gehouden door een onderlaag van catacomben, waar in het verlengde van de noord-zuid as een kleine poort direct toegang verleende tot schepen die tot aan de paleismuur konden varen. Deze poort leidde via een ondergrondse hal tot schuin onder het *peristylum*, terwijl de keizerlijke residentie zich in een zeker voor die tijd bijzondere doorsnede daar juist schuin boven verhief. Hier, aan de kop van het *peristylum* waar alle richtingen in het complex samenkwamen, bevond zich de imposante voorruimte van de keizerlijke vestibule, het *prothyrum*, waar de vergoddijkte keizer zich aan zijn gevolg toonde en de vereringscultus van zijn persoon plaatsvond.

Na de dood van Diocletianus in 312 bleef zijn paleis in gebruik en toen de inwoners van *Salona* in 614 bescherming zochten na vijandelijke plunderingen, begon geleidelijk de bouw van een nieuwe middeleeuwse stad, *Split*, eerst binnen de muren en vanaf de twaalfde eeuw

In the year 305, Gaius Aurelius Valerius Diocletian stood down as the emperor of the Roman Empire of his own free will – unheard of in ancient times – to retire to his recently completed residence on the Adriatic coast, near the fishing village of *Asphalatos* in present-day Croatia. During his 20-year reign, he implemented some major strategic innovations including economic and military reorganizations and the separation of the Roman Empire into a western and an eastern part, with two equivalent emperors (*Augusti*) and two successors (*Caesars*) sharing power: the so-called tetrarchy. From his byzantine capital *Nicomedia* (currently *Izmit* in Turkey) he had been overseeing the construction of his palace: strategically located between the two empires, protected by a mountain range and an ocean, and not far from his presumptive place of birth *Salona*.

One of the so-called Illyrian emperors, Diocletian had not been appointed emperor by the Roman senate but, following the death of his predecessor in 284, unanimously elected by the Eastern Armies he as commander of the *protectores domestici* led into triumph during the Persian war. In the palace he built from 295 to 305 for the years after his announced resignation, the bonds between the emperor and his soldiers are expressed by the unusual combination of luxurious residence and army camp.

The original complex was rectangular with the north, east and west façades constructed as a closed defense wall and a total of 16 watchtowers. In the centre of each wall a richly decorated entrance gate was flanked by octagonal towers that accessed a courtyard with another gate that created a second line of defence. Key was the *Porta Aurea* (Golden Gate) in the north towards *Salona*, where a watcher's passage was created in the thick wall over the gate. From the three other gates wide roads led to the *Peristyle*, the heart of the palace. The road from the east to the west gate, the *decumanus*, separated the soldier's quarters in the north from the imperial residence in the south.

The foot of the complex's south façade was originally in the Adriatic Sea. Unlike the closed landside façades, it looked nothing like a defensive work, but featured a full-width colonnade and an imperial promenade overlooking the bay and the islands that protected the palace from storms and waves. Though the land beneath the promenade sloped to the sea, the promenade itself was raised by a substrate of catacombs where, in continuation of the north-south axis, a small gate gave immediate access to the ships that could sail up to the palace wall. Through an underground hall, the gate led to an area diagonally beneath the *peristyle* whereas the imperial residence – in an unusual setup for this period especially – was raised diagonally above it. Here at the head of the *peristyle*, where all directions inside the complex came together, was the imposing anteroom of the imperial vestibule, the *prothyrum*, where the deified emperor showed himself to his retinue and the cult of his person took place.

After the death of Diocletian in 312, his palace remained in use and when the inhabitants of *Salona* sought protection there in 614 after enemy raids the gradual construction of a new medieval city, *Split*, began: first inside the walls and from the twelfth century on through extension in western direction. Simple homes built using stone from the palace or against existing walls filled the wide streets and open spaces of the original structure. Windows, doors and stairs appeared where necessary, without any relation to the existing order. Successive rulers left their Byzantine, Frankish, Croatian and Venetian marks in the various building styles the city now boasts.

Under Venetian authority in the seventeenth and eighteenth centuries, the city grew steadily. It acquired a wide harbour

ook in een uitbreiding ten westen ervan. Eenvoudige woningen werden gebouwd met stenen uit het paleis of tegen bestaande muren, en vulden zo de brede straten en open ruimten van de oorspronkelijke structuur. Ramen, deuren en trappen verschenen waar nodig, zonder relatie met de bestaande ordening, en opeenvolgende overheersingen lieten hun Byzantijnse, Frankische, Kroatische en Venetiaanse sporen na in de diverse bouwstijlen die de stad nu rijk is.

In de zeventiende en achttiende eeuw groeide de stad onder Venetiaans gezag gestaag door, kreeg een breed havenfront en nieuwe vestingwerken, die later weer gesloopt werden en nu een park buiten de oude stad vormen. Uit die tijd dateert ook de eerste bredere interesse voor herontdekking van het oude paleis, met enkele rijk geïllustreerde studies van onder meer de Schotse architect Robert Adam¹, de Duits-Oostenrijkse architect Georg Niemann² en de Franse architect Ernest Hébrard.³ In de twintigste eeuw kan het werk van de uit Split afkomstige Jerko en Tomislav Marasović qua reconstructie van nog bestaande fragmenten van het paleis nauwelijks onderschat worden.⁴

Het *peristylum*, *prothyrum* en de vestibule zijn herkenbaar bewaard gebleven en vormen nu nog altijd het epicentrum van de dagelijkse toeristenstroom die door het oude centrum Split trekt. Het mausoleum van Diocletianus, die als keizer nog wrede christenvervolgingen liet uitvoeren, bleef goed bewaard doordat de eerste aartsbisschop van Split het begin zevende eeuw tot kathedraal wijdde; de laat-romaanse klokkentoren domineert nu het karakteristieke silhouet van de stad. Ook de tempel van Jupiter, delen van de stadsmuur en de drie poorten markeren de structuur van het oorspronkelijke paleis. In de wachtersgang boven de noordelijke poort is nu een piepklein kerkje gevestigd. In de zuidgevel, nu de voorgevel van de oude stad aan een drukbezochte boulevard, gaan de zuilen van de ooit boven zee oprijzende promenade op in de gevels van de woonhuizen en hotels.

Van de keizerlijke vertrekken is na 17 eeuwen transformatie vrijwel niets meer over, maar de catacomben die gedurende de afgelopen eeuw zijn herontdekt en uitgegraven, tonen de bouwstructuren die er ook bovenop geweest moeten zijn. Het proces van onderzoek, nieuwe ontdekkingen en restauratie is nog altijd gaande: tijdens het bezoek van DASH in 2017 was een voormalig badencomplex blootgelegd, was een deel van de latere woningen zelfs verwijderd, en werd de keizerlijke promenade gerestaureerd. Maar in Split, anders dan bij de meeste vindplaatsen uit de oudheid, gaat het ontsluiten van het oorspronkelijke paleis samen met de verantwoordelijkheid om het, in samenhang met de rijke geschiedenis van transformatie die erop volgde, een hernieuwde functie en betekenis te geven te midden van een bloeiend hedendaags stadsleven. (hm)

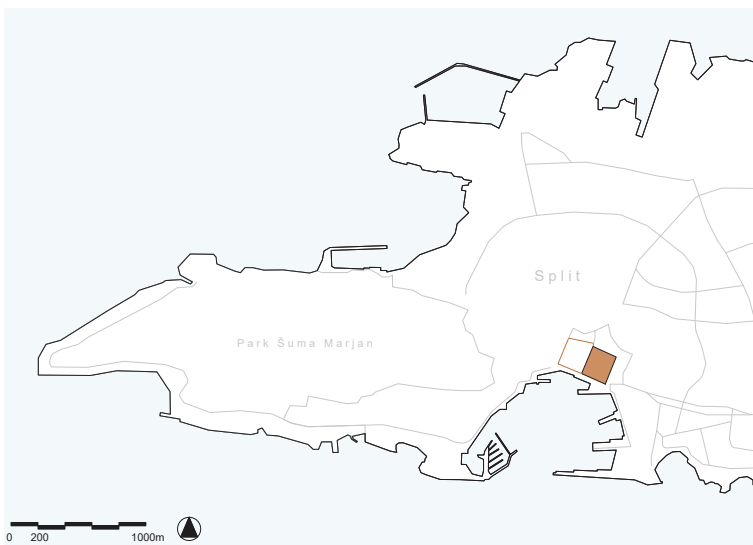
- 1 R. Adam, *Ruins of the Palace of the emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia* (Londen: 1764). Zijn ontdekkingen in Split inspireerden Robert Adam en zijn drie broers bij ontwerp en realisatie van het eerste woningbouwproject met een voorgevel aan de Theems in Londen: Adelphi (1768), ook gedocumenteerd in DASH nr. 5, 'De Stadsenclave'.
- 2 G. Niemann, *Der Palast Diokletians in Spalato* (Wenen: A. Hölder, 1910).
- 3 E. Hébrard en J. Zeiller, *Spalato, le palais de Dioclétien* (Parijs: Massin, 1912).
- 4 J. en T. Marasović, *Diocletian Palace* (Zagreb: Zora, 1970).

front as well as new fortifications that were later demolished and now form a park outside the old city. The first signs of wider interest in the rediscovery of the old palace go back to that same era, which produced some richly illustrated studies by, among others, Scottish architect Robert Adam, German-Austrian architect Georg Niemann and French architect Ernest Hébrard.^{1,2,3} In the twentieth century, the reconstructive work that Split-based Jerko and Tomislav Marasović did on the remaining palace fragments are hard to overestimate.⁴

The palace's peristyle, prothyrum and vestibule, which have been preserved and remain recognizable, remain the epicentre of the daily tourist traffic across Split's ancient city centre. The mausoleum of Diocletian, who as an emperor ordered the cruel persecution of Christians, is still in good shape thanks to the efforts of the first Archbishop of Split, who consecrated it a cathedral in the early seventh century; its late Roman bell tower now dominates the characteristic silhouette of the city. The temple of Jupiter, parts of the city wall and the three gates mark the structure of the original palace. A tiny church is now housed in the watcher's passage over the northern gate. Fronting the ancient city on a busy boulevard today, the columns of the promenade on the southern façade that once rose above the sea have merged into the façades of dwellings and hotels.

After 17 centuries of transformations, there is hardly anything left of the imperial rooms, but the catacombs that have been rediscovered and dug out during the last century show the building structures that must have been on top of them. The process of research, new discoveries and restoration is still ongoing: during DASH's visit in 2017 a former bathing complex had just been exposed, some of the later dwellings removed, even, and the imperial promenade was being restored. But in Split, unlike most ancient sites, the unveiling of the original palace is coinciding with the responsibility to, in conjunction with the rich history of transformation that followed, attribute new functions and meanings in the midst of thriving contemporary city life. (hm)

- 1 R. Adam, *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia* (London: 1764). His discoveries in Split inspired Robert Adam and his three brothers to design and realize the first housing project facing the River Thames in London: Adelphi (1768), also documented in DASH no. 5, *The Urban Enclave*.
- 2 G. Niemann, *Der Palast Diokletians in Spalato* (Vienna: A. Hölder, 1910).
- 3 E. Hébrard and J. Zeiller, *Spalato, Le palais de Dioclétien* (Paris: Massin, 1912).
- 4 J. and T. Marasović, *Diocletian Palace* (Zagreb: Zora, 1970).

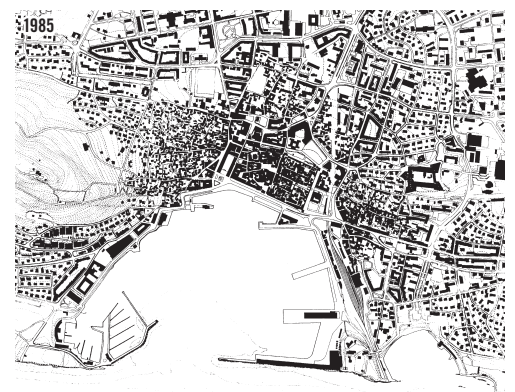
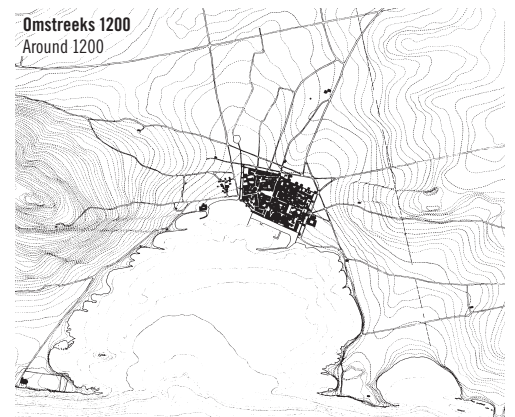
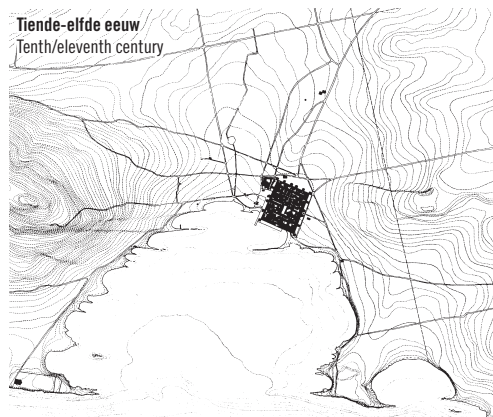

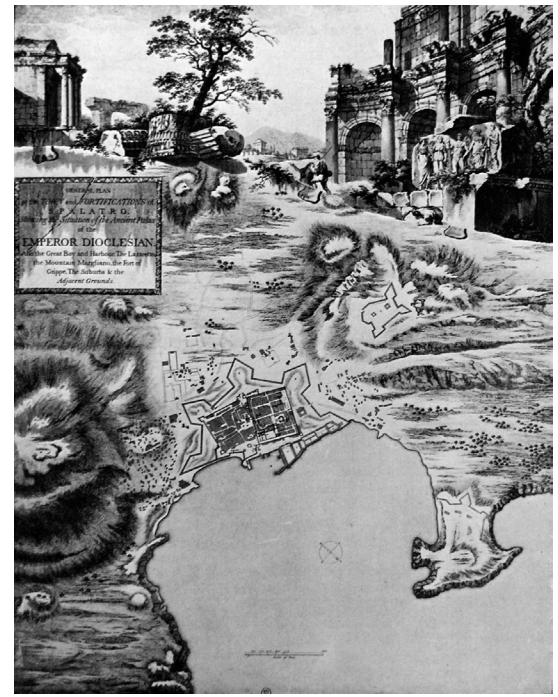
Reconstitutie van het paleis van Diocletianus door Ernest Hébrard, 1912
 Reconstitution of Diocletian's palace by Ernest Hébrard, 1912

Zicht op de Porta Aurea vanuit het peristylum met aan weerszijden de soldatenverblijven, interpretatie door Georg Niemann, 1910
 View of the Porta Aurea from the peristyle with soldiers' quarters on either side; interpretation by Georg Niemann, 1910

Ruimtelijke ontwikkeling van de stad Split, getekend door Jerko Marasović
 Spatial development of the city of Split, drawn by Jerko Marasović

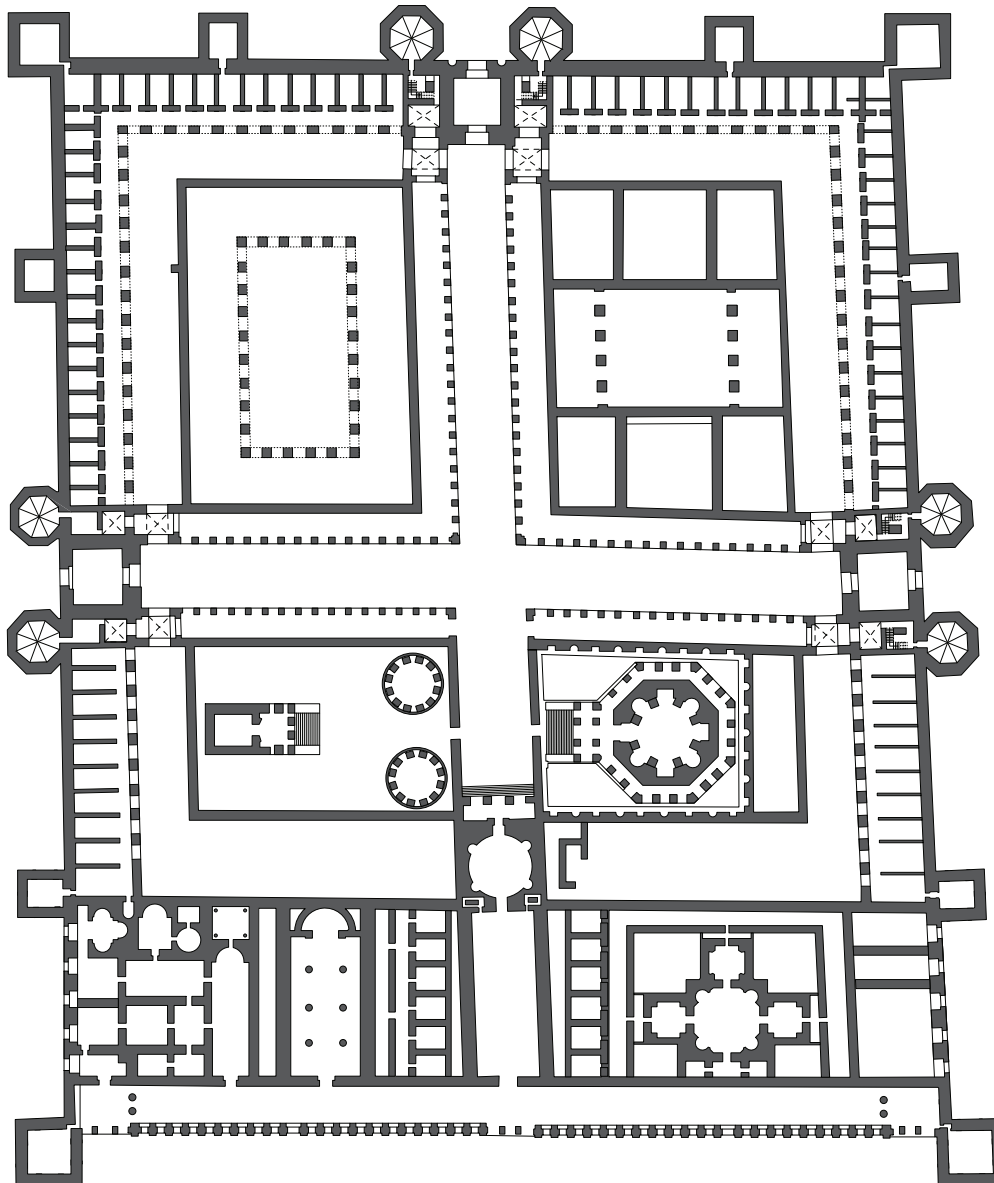

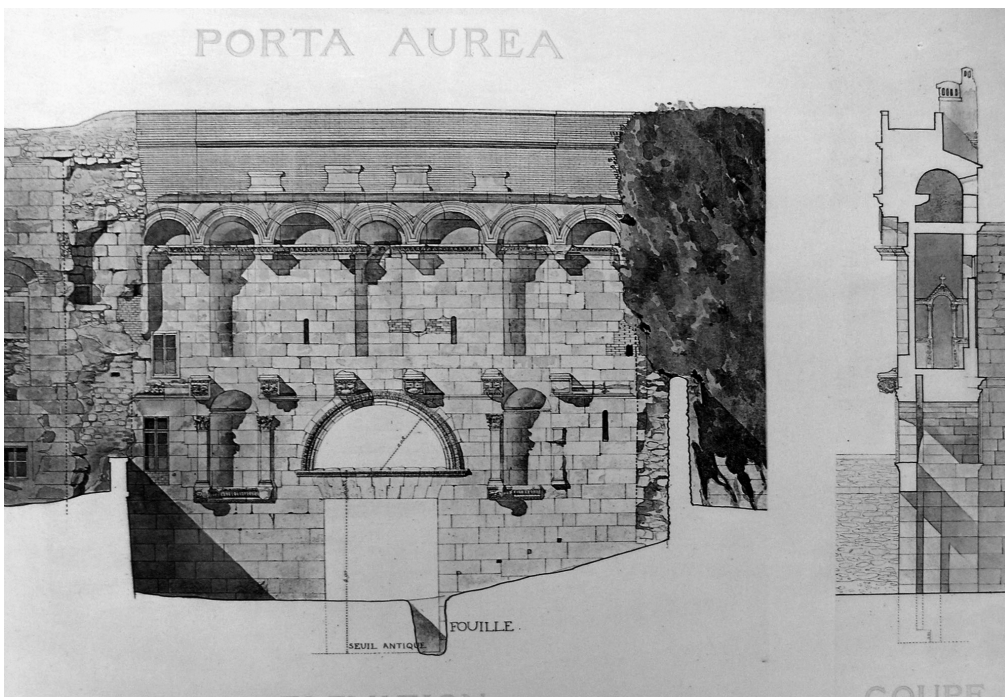

Het peristylum getekend door Robert Adams, 1764
The peristyle drawn by Robert Adams, 1764

Plattegrond van Split door Robert Adams, 1764
Map of Split by Robert Adams, 1764

Mogelijke plattegrond van het oorspronkelijke complex naar tekening van J. en T. Marasović (1970)
Possible floor plan of the original complex after a drawing by J. and T. Marasović (1970)

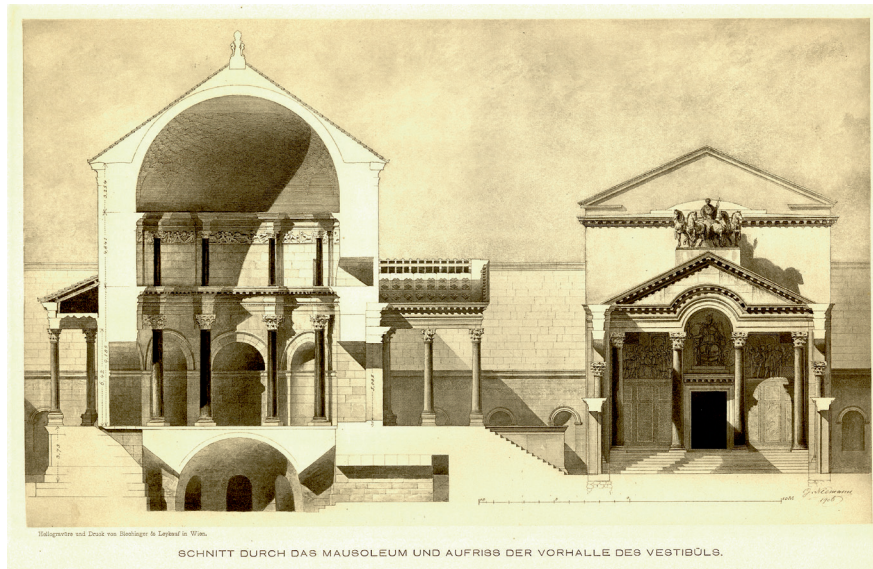

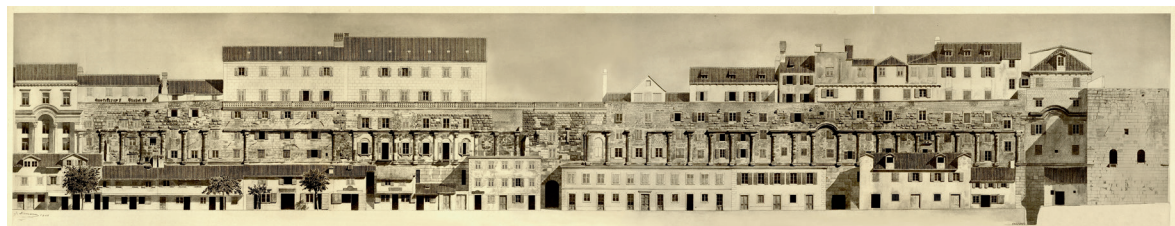
Porta Aurea, aanzicht en doorsnede, door Ernest Hébrard, 1912
 Porta Aurea, aspect and cross section, by Ernest Hébrard, 1912

Kerkje in de soldatengang, 2017
 Small church in soldiers' walk, 2017

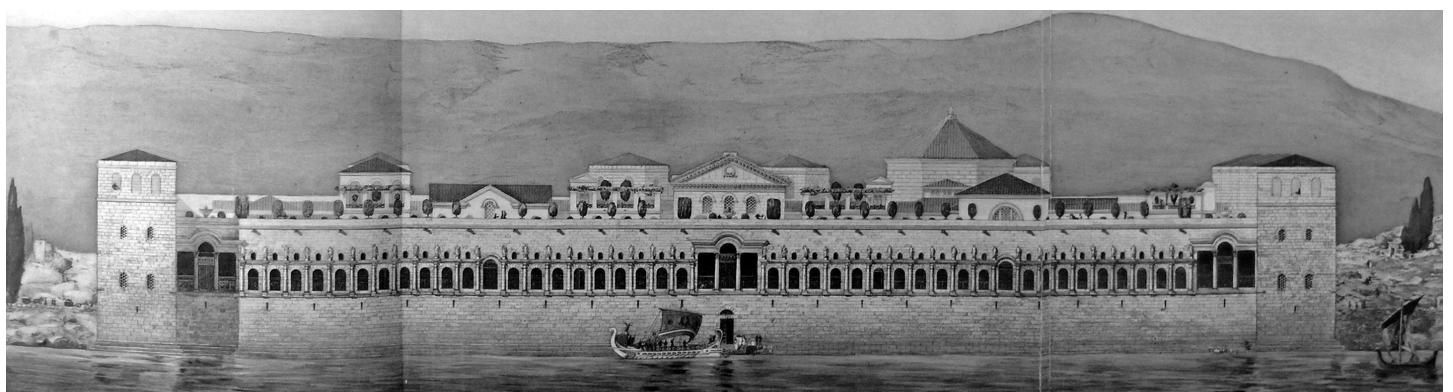
Reconstitutie van het oorspronkelijke mausoleum en prothyrum in het peristylum door Georg Niemann, 1910
 Reconstitution of the original mausoleum and prothyrum in the peristyle by Georg Niemann, 1910

Actuele staat van de zuidgevel door Georg Niemann, 1910
 Current state of the south wall, by Georg Niemann, 1910

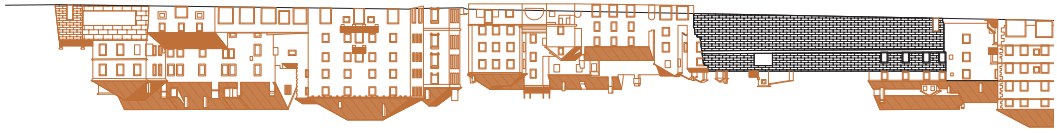
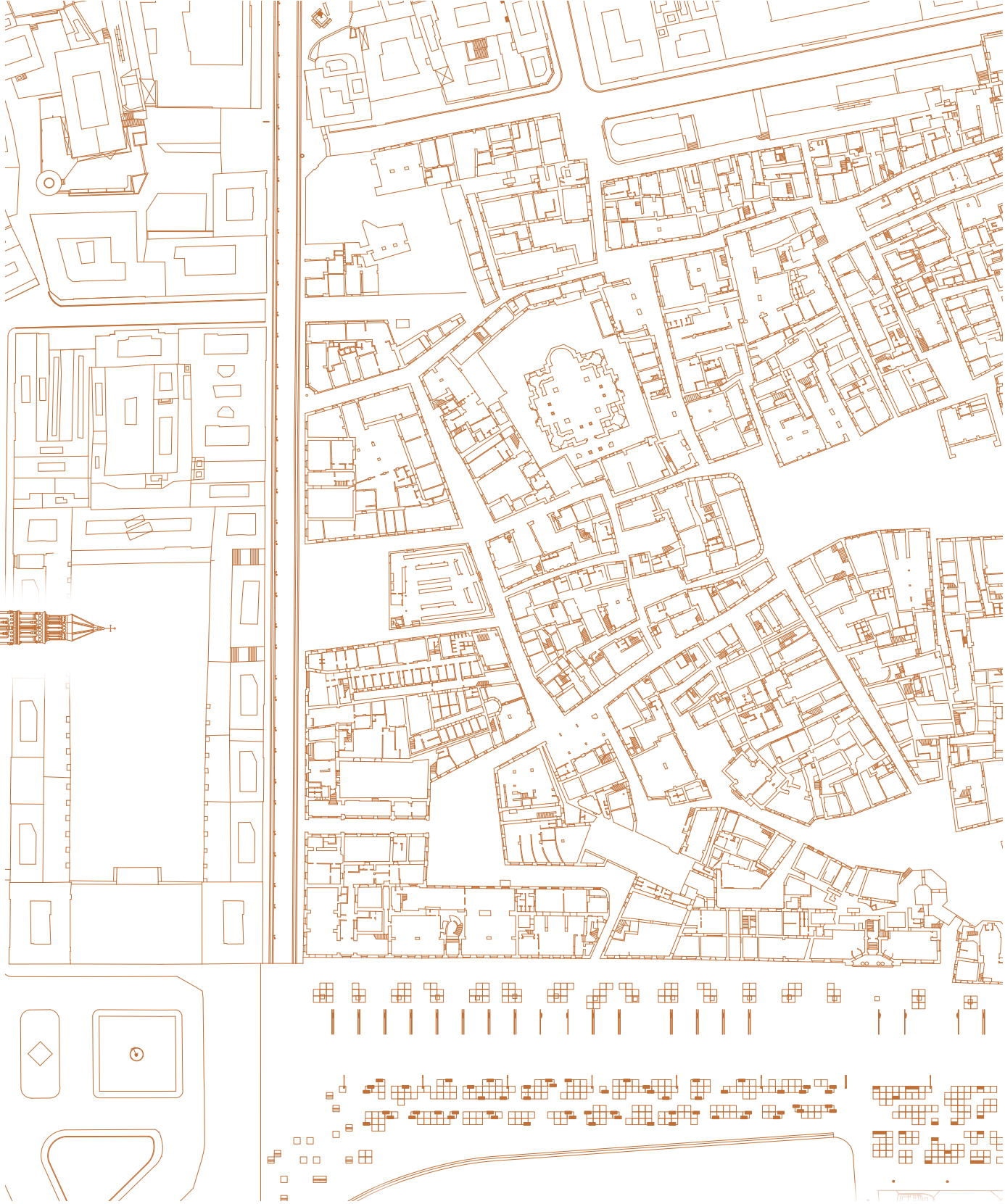
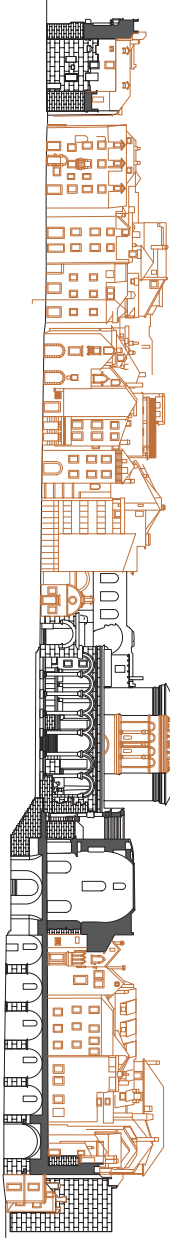

Reconstitutie van de oorspronkelijke zuidgevel door Ernest Hébrard, 1912
 Reconstitution of the original south wall, by Ernest Hébrard, 1912

Het oude centrum van Split met restanten van het paleis van Diocletianus, plattegrond, drie aanzichten en een dwarsdoorsnede

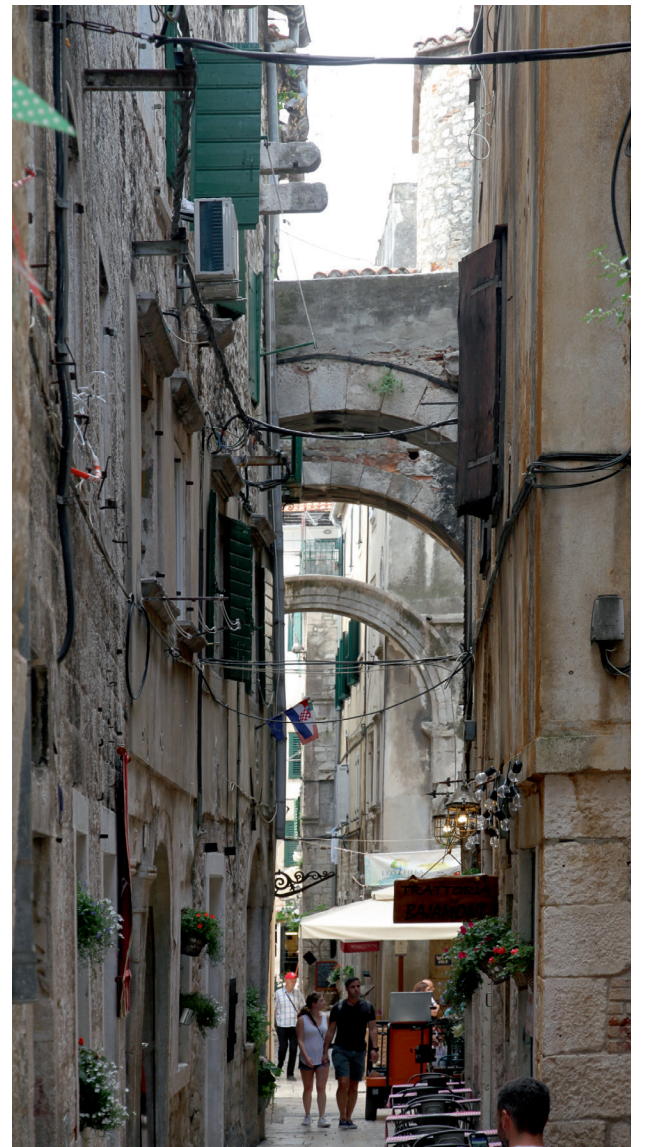
Ancient city centre of Split with remnants of Diocletian's palace, floor plan, three aspects and a cross section

De zuidelijke stadsmuur gezien vanaf de nu voor de stad gelegen boulevard
View of the south city wall from the boulevard that is now situated in front of the city

Straatje met gestapelde woningen ter plaatse van de westelijke toegangspoort
Small street with stacked dwellings at the location of the west access gate

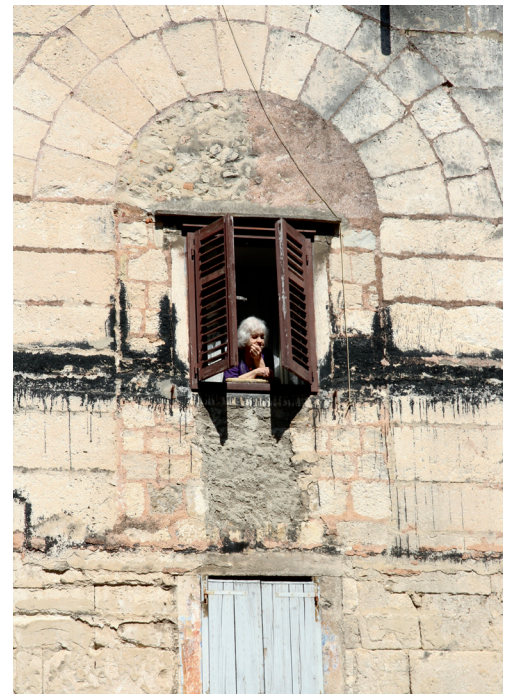
Bewoning in de noordoostelijke paleistoren
Occupation of the northeast palace tower

Vroegmiddeleeuws woonhuis in romaanse stijl
Early medieval residence in the roman style

Fragment van de zuidelijke stadsmuur
Fragment of the south city wall

Fragment van de oostelijke paleismuur
Fragment of the east palace wall

Raamopeningen in de noordelijke paleismuur
Window openings in the north palace wall

Raamopeningen in de noordelijke paleismuur
Window openings in the north palace wall

Zicht vanaf de klokkentoren naar het zuiden, met op de voorgrond opgravingen van de baden en gedeeltelijke reconstructie van de keizerlijke promenade
View from the bell tower to the south; in the foreground are excavations of the baths and the partially reconstructed imperial promenade

